Верховний
Суд

Ключові правові позиції Верховного Суду у спадкових правовідносинах

Андрій Зайцев
суддя КЦС ВС, секретар Другої судової палати КЦС ВС,
кандидат юридичних наук

Справи у спорах, що виникають із відносин спадкування у практиці Верховного Суду

Рік	Перебувало на розгляді ВС	Надійшло на розгляд	Розглянуто	Передано на розгляд ВП ВС	Передано на розгляд ОП КЦС ВС
2020	2 040	921	1 313	4	4
2021	1 695	1 004	1 214	0	3
2022	1 116 / 21 354	639 / 13 638	771	2	1
2023	1 115 / 25 436	838 / 19 896	774	0	6
2024	1 2010 / 25 310	856 / 18 929	758	5	7
2025	1 300 / 24 790	880 / 17 631	800	1	6

Щодо місця відкриття спадщини

Щодо місця відкриття спадщини

Якщо останнє місце проживання спадкодавця або місцезнаходження спадкового майна перебуває на тимчасово окупованій території чи на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють повноваження, місцем відкриття спадщини визначається місце подання першої заяви спадкоємця, виконавця заповіту або іншої заінтересованої особи. Спадкоємець має право звернутися із заявою про прийняття спадщини до нотаріуса в будь-якому населеному пункті на підконтрольній Україні території.

Постанова КЦС ВС від 13.11.2023 у справі № 638/7337/21: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114848910

Звернення позивача із заявою про прийняття спадщини на території окупованої АРК не могло розцінюватися як належне, оскільки ця територія не контролюється органами державної влади України.

Суд першої інстанції обґрунтовано послався на те, що документи, надані позивачкою, були видані на тимчасово окупованій території посадовими особами органів, створених відповідно до законодавства російської федерації, що відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України свідчить про недопустимість вказаних доказів. Суд першої інстанції встановив, що належних, допустимих і достатніх доказів, які б свідчили про прийняття ОСОБА_1 спадщини за законодавством України, суду надано не було.

За таких обставин суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок про те, що позивач не довела факт прийняття спадщини після померлої, у зв'язку з чим відмовив у задоволенні позову.

Постанова КЦС ВС від 28.06.2023 у справі № 524/1413/22: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972525

Щодо місця відкриття спадщини

У випадку, коли спадкодавець на час смерті проживав за межами України і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні.

Постанова ОП КЦС ВС від 13.03.2023 у справі № 398/1796/20: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871518

Чинне законодавство не позбавляє спадкоємця права направити заяву про прийняття спадщини за допомогою засобів поштового зв’язку, а також подати її через орган місцевого самоврядування.

Постанова КЦС ВС від 09.02.2022у справі № 709/769/19: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103132716

Щодо порядку та строку для прийняття спадщини

Щодо порядку прийняття спадщини

Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її . Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї (ч.ч. 1, 3 ст. 1268 ЦК України)

- Будь-яка особа, яка постійно проживала разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається такою, що своєчасно прийняла спадщину.

Постанови КЦС ВС від 10.04.2020 у справі № 355/832/17, від 21.10.2020 у справі № 569/15147/17, від 02.04.2021 у справі № 191/1808/19, від 28.04.2021 у справі № 204/2707/19, від 19.05.2021 у справі № 937/10434/19 тощо.

- Для вирішення питання щодо наявності підстав для застосування до спірних правовідносин положень ч. 3 ст. 1268 ЦК України має значення встановлення факту постійного проживання спадкоємця за законом чи заповітом із спадкодавцем на час відкриття спадщини.

Постанова ОП КЦС ВС від 04.11.2024 у справі № 504/3606/14-ц https://reyestr.court.gov.ua/Review/123081805

Щодо порядку прийняття спадщини

- Реєстрація місця проживання спадкоємця за адресою спадкодавця не є беззаперечним доказом постійного спільного проживання на момент відкриття спадщини. Презумпція прийняття спадщини застосовується лише за умови фактичного постійного проживання разом із спадкодавцем, а не лише даними реєстрації.

Постанови КЦС ВС від 21.01.2026 у справі № 274/7779/24: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133509587, від 25.02.2026 у справі № 624/93/25: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134456250

- Сама по собі відсутність реєстрації не є абсолютним підтвердженням, що особа не проживала зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, якщо обставини, встановлені ч. 3 ст. 1268 ЦК, підтверджуються іншими належними і допустимими доказами, які були надані позивачем, та оцінені судом.

Постанова КЦС ВС від 25.11.2020 у справі № 292/389/17: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119688

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини

За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини (частина третя статті 1272 ЦК України).

- **Недобросовісна поведінка іншого спадкоємця**, який успадкував за померлим спадкодавцем, щодо неповідомлення про факт смерті чи наявність інших спадкодавців при оформленні спадкової справи **не є поважною причиною у розумінні ч. 3 ст. 1272 ЦК** для визначення додаткового строку для прийняття спадщини.

Постанови КЦС ВС від 11.11.2020 у справі № 750/262/20 https://reyestr.court.gov.ua/Review/92973608, від 12.04.2021 у справі № 589/1863/13-ц https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243588

- **Необізнаність позивача про смерть батька, проживання в іноземній державі протягом тривалого часу не є поважними причинами пропуску строку подання заяви про прийняття спадщини в розумінні закону**.

Постанова КЦС ВС від 20.09.2023 у справі № 638/16540/20: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114369751

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини

- Необізнаність спадкоємця про наявність заповіту є поважною причиною пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, що випливає з принципу свободи заповіту, проте така необізнаність повинна ототожнюватися з незнанням спадкоємцем про його право на спадкування загалом; в такому випадку особа з незалежних від неї причин не вчиняє юридично значущих дій, які пов`язані з набуттям нею певних прав, що випливають із спадкування.

- Необізнаність про наявність заповіту може вважатися поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини винятково для осіб, які не є спадкоємцями за законом першої черги або кожної наступної черги спадкоємців за законом, у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, які набували право на спадкування за законом.

- Оцінка поважності причин пропуску строку звернення із заявою про прийняття спадщини повинна, першорядно, стосуватися періоду від моменту відкриття спадщини й до спливу шестимісячного строку, встановленого законом для її прийняття. Саме протягом цього періоду мають існувати об'єктивні та істотні перешкоди для прийняття спадщини. Інші періоди досліджуються, якщо ці перешкоди почали існувати протягом шестимісячного строку та тривали до моменту звернення до нотаріуса або до суду.

Постанова ВП ВС від 26.06.2024 у справі № 686/5757/23: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120396086

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини

- Судом не можуть бути визнані поважними такі причини пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, як юридична необізнаність позивача щодо строку та порядку прийняття спадщини, необізнаність особи про наявність спадкового майна та відкриття спадщини, похилий вік, непрацездатність, невизначеність між спадкоємцями, хто буде приймати спадщину, відсутність коштів для проїзду до місця відкриття спадщини, несприятливі погодні умови тощо.

Постанова КЦС ВС від 16.08.2023 у справі № 758/13293/18: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104644590

- Невиконання нотаріусом своїх зобов'язань, передбачених законом, з приводу повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини спадкодавця, жодним чином **не впливає на поважність причин пропуску строку для прийняття спадщини спадкоємцем за законом.**

- Помилковим є посилання судів на визнання причин пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини поважними, з огляду на невжиття нотаріусом заходів відповідно до ст. 63 Закону України «Про нотаріат» щодо повідомлення позивачки про відкриття спадщини після смерті її батька, оскільки позивачка є спадкоємицею за законом першої черги і здійснення нею права на спадкування (прийняття спадщини) шляхом звернення до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини (у випадку не проживання разом із спадкодавцем на час його смерті) не залежить від вчинення чи невчинення дій іншими особами (іншим спадкоємцем, нотаріусом).

Постанова КЦС ВС від 01.06.2022 у справі № 148/1805/20: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104644590

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини

Факт перебування на лікуванні в закладі охорони здоров'я у всіх випадках не може вважатися безумовною підставою для визначення додаткового строку. Важливими у цьому аспекті є тривалість стаціонарного лікування та ступінь захворювання.

Постанова КЦС ВС від 17.02.2022 у справі № 953/15603/20: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103371704

Особливий правовий режим на тимчасово окупованій території України та необхідність встановлення факту смерті, отримання свідоцтва про смерть спадкодавця на не підконтрольній території України є поважною причиною пропуску спадкоємцем шестимісячного строку для прийняття спадщини.

Постанова КЦС ВС від 30.11.2021 у справі № 418/3478/19: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101519529

Поважною причиною пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини є реєстрація смерті спадкодавця як смерть невідомої особи.

Постанова КЦС ВС від 23.12.2021 у справі № 645/7452/19: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102149427/

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини

Нечіткість законодавства щодо строків прийняття спадщини в умовах воєнного стану, незначний проміжок між закінченням строку та зверненням до нотаріуса, а також добросовісність дій спадкоємця можуть бути підставою для визнання причин пропуску поважними. Оцінка поважності здійснюється судом індивідуально з урахуванням конкретних обставин справи. Правова невизначеність щодо застосування норм про зупинення строків під час воєнного стану виправдовує надання додаткового строку для реалізації спадкових прав.

28.02.2022 Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», яку постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 року № 209 доповнено пунктом 3, яким встановлено, що на час дії воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється.

Постановою Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 719 редакцію пункту 3 постанови № 164 від 28.02.2022 змінено та викладено в наступній редакції: «Перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини».

КЦС ВС у постанові від 25.01.2023 № 676/47/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283 дійшов висновку, що п. 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню.

Згодом цей пункт було виключено постановою КМУ № 469 від 09.05.2023.

Постанови КЦС ВС від 05 .11.2025 у справі № 465/9866/23 https://reyestr.court.gov.ua/Review/131648735, від 01.12.2025 у справі № 331/116/24 https://reyestr.court.gov.ua/Review/132278991, від 11.02.2026 у справі № 552/5788/23: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134123702

Щодо свідоцтва про право на спадщину

Щодо нікчемності свідоцтва про право на спадщину

У приватному праві не передбачено нікчемності для свідоцтва про право на спадщину. В ЦК України закріплено тільки можливість пред`явити позовну вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину. Заявляти вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину може будь-яка особа, цивільні права чи інтереси якої порушені видачею свідоцтва про право на спадщину. Тобто, оспорювання свідоцтва про право на спадщину відбувається тільки за ініціативою заінтересованої особи шляхом пред`явлення вимоги про визнання його недійсним (позов про оспорювання свідоцтва).

Постанова ОП КЦС ВС від 05.09.2022 у справі № 385/321/20: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106533153

Відмова нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину через відсутність документів про введення об'єкта незавершеного будівництва в експлуатацію є неправомірною, якщо право власності спадкодавця на такий об'єкт зареєстровано у встановленому законом порядку.

Нотаріус без належного мотивування відхилив правовстановлюючий документ — свідоцтво про право на спадщину, видане спадкодавцю державним нотаріусом. Оскільки спадкодавець добросовісно покладався на цей документ, а право власності на об'єкт незавершеного будівництва було зареєстровано належним чином, такий об'єкт входить до складу спадщини, а підстав для обмеження прав спадкоємців на отримання свідоцтва про право на спадщину немає.

Постанова ВС від 14.01.2026 у справі № 524/12657/24: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133348556

Щодо «внесення змін до свідоцтва про право на спадщину» та «визнання його недійсним»

За згодою всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, нотаріус або в сільських населених пунктах - уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини може внести зміни до свідоцтва про право на спадщину (ч. 1 ст. 1300 ЦК України).

Свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених законом (ст. 1301 ЦК України).

- У передбаченій положеннями статей 1300 та 1301 ЦК України правові конструкції «внесення змін до свідоцтва про право на спадщину» та «визнання свідоцтва про право на спадщину» є різними.

- Свідоцтво про право на спадщину підлягає визнанню недійсним у випадку доведення існування «вад» на момент його видачі, які свідчать про те, що особа, якій видано свідоцтво, не мала права на спадкування (особа не є спадкоємцем, спадкоємці попередньої черги прийняли спадщину, заповіт є нікчемним тощо).

- Внесення змін до свідоцтва про право на спадщину застосовується за умови наявності у спадкоємця, якому воно видане, права на спадкування, однак в іншому розмірі, з огляду на невраховані права на спадщину інших спадкоємців.

- Виявлення спадкоємця, який вважається таким, що прийняв спадщину, але не отримав свідоцтва про право на спадщину і виявив намір його отримати, виявлення спадкового майна, на яке не було раніше видане свідоцтво про право на спадщину, внаслідок чого частки спадкоємців у спадщині змінилися, є підставою для внесення змін до свідоцтва про право на спадщину, а не визнання його недійсним.

- Смерть одного із спадкоємців, якому видано свідоцтво про право на спадщину, не перешкоджає захисту прав іншого спадкоємця шляхом внесення змін до свідоцтва про право на спадщину.

Постанова ОП КЦС ВС від 04.11.2024 у справі № 504/3606/14-ц: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123081805

Щодо заповіту

Щодо свободи заповіту

Свобода заповіту охоплює особисте здійснення заповідачем права на заповіт шляхом вільного волевиявлення, яке, будучи належним чином вираженим, піддається правовій охороні і після смерті заповідача. Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання. Кваліфікація заповіту як нікчемного з мотивів розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у ч. 1 ст. 1257 ЦК України, порушить принцип свободи заповіту. За відсутності дефектів волі та волевиявлення заповідача при складанні і посвідченні заповіту кваліфікація останнього як нікчемного з підстав, що прямо не передбачені ані цією статтею, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту у зв'язку з його смертю.
ВП ВС відступила від висновку викладеного у постанові Верховного Суду України від 20.02.2013 у справі 6-2цс13 про те, що вчинення нотаріусом нотаріальної дії щодо спірного заповіту (його посвідчення) поза межами свого нотаріального округу призводить до нікчемності спірного заповіту.

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235794

Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання; на рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Міністерства юстиції України регулювати вимоги щодо форми і порядку посвідчення заповіту; законодавець у ЦК України не передбачив такої підстави для кваліфікації заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, нікчемним, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті місця народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача.

Постанова ОП КЦС ВС від 29.01.2024 у справі № 369/7921/21: https://reestr.court.gov.ua/Review/116919791

Щодо нікчемності заповіту

Несвоєчасне здійснення державної реєстрації посвідченого заповіту в Спадковому реєстрі не зумовлює його нікчемність та не є підставою для визнання заповіту недійсним.

Постанова КЦС ВС від 17.02.2021 у справі № 755/8776/18: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101240485

Заповіт, посвідчений (виданий) службовою особою (нотаріусом) на тимчасово окупованій території, на якій органи державної влади, посадові та службові особи України не здійснюють свої повноваження, є нікчемним.

Постанова КЦС ВС від 28.08.2020 у справі № 185/2052/19: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91260421

ЦК України не містить переліку близьких родичів, які не можуть бути свідками при посвідченні заповіту.
При тлумаченні п. 3 ч. 4 ст. 1253 ЦК України слід враховувати визначення близьких родичів, яке наведене у ст. 68 ЦК України, яка за своїм змістом є найбільш близькою до ст. 1253 ЦК України, оскільки нею обмежується коло осіб, які не можуть укладати договори з певними особами. Такими особами є батьки, діти, брати, сестри, і саме ці особи не можуть бути свідками при посвідченні заповітів на користь свого близького родича.
Застосування ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», ст. 26 СК України, ст. 25-1 КЗпП України, за аналогією закону неможливе при вирішенні питання про визначення поняття «близькі родичі» (п. 3 ч. 4 ст. 1253 ЦК України), оскільки в цих актах законодавства надаються різні визначення кола таких осіб, що пов`язано зі спеціальними цілями правового регулювання відповідних актів.
Рідний дядько / рідна тітка спадкоємця за заповітом не є близькими родичами спадкоємця за заповітом в розумінні п. 3 ч. 4 ст. 1253 ЦК України.
Рідний дядько / рідна тітка спадкоємця за заповітом можуть вважатися членом сім'ї спадкоємця тільки за умови, що він та спадкоємець спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Постанова ОП КЦС ВС від 02.03.2026 у справі № 462/863/23: https://reyestr.court.gov.ua/Review/

Щодо способу захисту у разі нікчемності заповіту

Визнання недійсним нікчемного правочину чи встановлення нікчемності правочину не є належним способом захисту права чи інтересу. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

Постанови ВП ВС від 10.04.2019 у справі № 463/5896/14-ц: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82065661; від 04.06.2019 року у справі № 916/3156/17: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82261948

Позовна вимога про встановлення факту нікчемності заповіту не є належним способом захисту прав.

Постанова КЦС ВС від 16.06.2021 у справі № 620/564/19: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97828987

Особа, яка вважає свої права порушеними, може пред'явити позов про застосування наслідків нікчемного правочину шляхом виключення із Спадкового реєстру відомостей про реєстрацію заповіту, який є ефективним способом захисту (постанова КЦС ВС від 30.01.2023 у справі № 472/566/19).

Постанова КЦС ВС від 30.04.2025 у справі № 752/4458/23: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127077347

Щодо недійсності заповіту

Частиною 1 ст. 225 ЦК України передбачено, що правочин, який дієздатна особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи, а у разі її смерті за позовом інших осіб, чиї цивільні права або інтереси порушені.

Справи про визнання правочину недійсним із цих підстав вирішуються з урахуванням як висновку судово- психіатричної експертизи, так і інших доказів:

- суд зобов'язаний призначити судово-психіатричну експертизу за клопотанням хоча б однієї зі сторін. Висновок про тимчасову недієздатність учасника такого правочину слід робити, перш за все, на основі доказів, які свідчать про внутрішній, психічний стан особи в момент вчинення правочину. Висновок експертизи має бути категоричним та не може ґрунтуватись на припущеннях;
- будь-які зовнішні обставини (показання свідків про поведінку особи тощо) мають лише побічне значення для встановлення того, чи була здатною особа в конкретний момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

Підставою для визнання правочину недійсним на підставі, яка передбачена зазначеною нормою, повинна бути встановлена судом абсолютна неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

ОП КЦС відступила від висновку, викладеного у постанові КЦС ВС від 17.10.2018 у справі № 465/1217/16-ц.

Постанова ОП КЦС ВС від 11.11.2019 у справі № 496/4851/14-ц: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85868730

Щодо спільного заповіту подружжя (ст. 1243 ЦК України)

Подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності.

У разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті.

За життя дружини та чоловіка кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту. Така відмова підлягає нотаріальному посвідченню.

У разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя (ст. 1243 ЦК України).

Спадкування цього майна відбувається в декілька етапів:

- спершу успадковується частка у спільній сумісній власності одного з подружжя другим з подружжя, який його пережив,
- а після смерті останнього зазначене в заповіті майно успадковується спадкоємцями за заповітом.

Законом не передбачено право заповідачів на встановлення певних умов, за наявності яких виникає право на спадкування іншим подружжям, позбавлення його права на спадкування, передбачення заповідального відказу тощо, що дозволяється у випадку складання індивідуального заповіту.

Постанова КЦС ВС від 12.04.2018 у справі № 761/22959/15-ц: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73437904

Щодо спільного заповіту подружжя (ст. 1243 ЦК України)

Якщо подружжям обирається для розпорядження подружжям модель спільного заповіту, то їх волевиявлення «підкорюється» тим правилам, які законодавець встановив для спільного заповіту подружжя, зокрема:

- заповідачами можуть бути тільки особи, які мають статус подружжя,
- розпорядження тільки майном, яке перебуває в правовому режимі спільної сумісної власності.

Внаслідок цього виключається розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя і поширення на це майно правового режиму спільної сумісної власності.

Законодавець допускає оспорення заповіту саме заінтересованою особою (зокрема, спадкоємцем за законом або за попереднім заповітом, для відновлення чинності попереднього заповіту), а не самим заповідачем (чи одним із заповідачів за спільним заповітом подружжя). Тому конструкція оспорювання спільного заповіту подружжя, також не може бути застосована, навіть у разі розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя.

У спадковому праві (книга 6 ЦК України) законодавець передбачив конструкцію втрати чинності заповіту повністю або частково. Конструкція втрати чинності заповіту поширюється як на «звичайний» заповіт, так і на спільний заповіт подружжя.

Втрата чинності заповіту може мати, зокрема, у разі: (1) внаслідок складення нового заповіту відбувається втрата чинності попереднім заповітом; (2) якщо права та/обов'язки не існують (припинилися) або перетворилися на інші; (3) розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя.

Тому у випадку розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя заповіт в цій частині втрачає чинність та таке майно підлягає спадкуванню за законом.

ОП КЦС ВС відступила від висновків, викладених у постанові КЦС ВС від 15.06.2022 у справі № 358/304/21.

Постанова ОП КЦС ВС від 24.02.2025 у справі № 183/4256/21: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125484180

Щодо конкуренції заповітів

• При складенні заповідачем декількох заповітів може мати місце їх «конкуренція», оскільки необхідно з'ясувати, який саме заповіт (заповіти) визначає (визначають) спадкоємця (спадкоємців) і/або спадкове майно.

• Аналіз ч.ч. 2, 3 ст. 1254 ЦК дозволяє констатувати, що законодавець для випадку, коли заповідачем складено декілька заповітів, передбачив правила, що повинні враховуватися для того, щоб визначити який саме заповіт (заповіти) визначає (визначають) спадкоємця (спадкоємців) і/або спадкове майно. Такі правила полягають в тому, що:

□ по-перше, внаслідок складення нового заповіту відбувається втрата чинності попереднім заповітом. Тобто, якщо новий заповіт повністю суперечить попередньому заповіту, то новий заповіт скасовує попередній заповіт і визначення спадкоємця (спадкоємців) і/або спадкового майна відбувається на підставі останнього заповіту;

□ по-друге, внаслідок складення нового заповіту відбувається часткова втрата чинності попереднім заповітом. Тобто, якщо новий заповіт частково суперечить попередньому заповіту, то новий заповіт тільки частково скасовує попередній заповіт і визначення спадкоємця (спадкоємців) і/або спадкового майна відбувається на підставі двох заповітів.

• Тлумачення ч. 3 ст. 1254 ЦК свідчить, що складення нового заповіту, яким зменшено обсяг спадкової маси, порівняно з попереднім, але не змінено спадкодавця, скасовує попередній заповіт у відповідній частині, оскільки спадкодавець визначив спадкоємця тільки щодо частини спадщини (див., зокрема постанову КЦС ВС від 26.06.2019 у справі № 369/3186/17 (провадження № 61-42486св 18)).

Постанова КЦС ВС від 21.05.2025 у справі № 947/26793/121: https://reyestr.couit.gov.ua/Review/127701753

Щодо заповідального розпорядження

Щодо заповідального розпорядження

До складу спадкового майна згідно зі ст. 1228 ЦК України входить і право на вклад у банку (фінансовій установі) незалежно від способу розпорядження ним - чи зроблено розпорядження щодо права на вклад у заповіті, чи безпосередньо у банку (фінансовій установі) - таке право входить до складу спадщини і на нього поширюються загальні правила спадкування.

Спадкодавець має можливість розпорядитися належним йому правом вимоги грошових коштів (в українській або іноземній валюті), які були внесені на підставі договору банківського вкладу (депозиту) або рахунку. Проте в будь-якому разі спадкодавець самостійно приймає рішення про те, яким чином розпорядитися правом на вклад.

Розпорядження банку (фінансовій установі) по своїй суті є одностороннім правочином, за допомогою якого здійснюється розпорядження правом на вклад. На такий односторонній правочин поширюються відповідні положення ЦК України про правочини (зокрема, про форму, недійсність правочинів). Розпорядження банку (фінансовій установі) досить специфічний односторонній правочин, оскільки може втілюватися як в окремому документі, так і бути умовою договору.

Особа, яка вказана у розпорядженні банку (фінансовій установі), є спадкоємцем вкладу і має можливість на власний розсуд прийняти спадщину (право на вклад) або відмовитися від її прийняття чи не прийняти.

Якщо особа, вказана у розпорядженні банку (фінансовій установі), не прийняла спадщину або відмовилася від її прийняття, то спадкування права на вклад здійснюється спадкоємцем (спадкоємцями) за заповітом чи/та законом, який прийняв спадщину Сама по собі вказівка особи у заповідальному розпорядженні банку (фінансовій установі) не свідчить про прийняття такою особою спадщини.

ОП КЦС ВС суду відступила від висновків, викладених у постанові КЦС ВС від 25.09.2019 у справі № 201/14367/15-ц.

Постанова ОП КЦС ВС від 02.06.2025 у справі № 201/14368/15-ц: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128346949

Спадковий договір

Щодо розірвання спадкового договору

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача (ст. 1308 ЦК).

Спадковий договір є нерозривно пов’язаним із його сторонами. ЦК України надає останнім право заявляти у суді вимоги про дострокове розірвання договору, тобто ініціювати розірвання спадкового договору в суді можуть лише відчужувач або набувач.

Відчужувач має право заявляти позов про розірвання спадкового договору, якщо набувач не виконує або виконує неналежним чином покладені на нього обов’язки щодо здійснення дій майнового або немайнового характеру.

За змістом цього правила інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору. Тобто можливість застосування аналогії закону при вирішенні цього питання виключається.

У випадку, якщо витрати пов’язані із неналежним виконанням обов’язків набувачем понесли інші особи, зокрема, спадкоємці (наприклад, поховання відчужувача та інше), то у спадкоємців виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у порядку, визначеному главою 83 ЦК України («набуття, збереження майна без достатньої правової підстави»).

ОП КЦС відступила від висновків, викладених у постановах КЦС ВС від від 05 грудня 2018 року у справі № 640/5594/17-ц, від 04 грудня 2019 року у справі № 278/627/15-ц, від 24 червня 2022 року у справі № 173/3057/19.

Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2023 у справі № 591/1419/20: https://reestr.court.gov.ua/Review/110453005

Щодо права на обов’язкову частку

Щодо права на обов'язкову частку

Малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка) (ч. 1 ст. 1241 ЦК України).

Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї (ч. 3 ст. 1268 ЦК України). Спадкоємець, який статтею 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.

- Тлумачення ч. 3 ст. 1268 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив можливість прийняття спадщини постійним проживанням разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини для будь-яких спадкоємців, в тому числі й обов’язкових спадкоємців. Тому обов’язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі ч. 3 ст. 1268 ЦК;
- Право на обов’язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов’язковим спадкоємцем трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. Цивільний кодекс України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення.

ОП КЦС відступила від висновків щодо застосування частини третьої статті 1268 ЦК та статті 1241 ЦК України у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду від 04 вересня 2019 року у справі № 450/328/15-ц, від 09 грудня 2020 року у справі № 761/24381/14, від 08 вересня 2021 року у справі № 2-93/2009, від 27 січня 2021 року у справі № 199/9931/15ц про те що право на обов’язкову частку у спадщині не входить до складу спадщини (спадкова маса) і не може бути передано спадкоємцеві в порядку спадкування.

Постанова ОП КЦС від 22.04.2024 у справі № 346/2744/21: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118868220

Щодо права на обов’язкову частку

За змістом ч. 1 ст. 1266 ЦК України внуки, правнуки спадкодавця спадкують лише ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини, без вказівки, «в тому числі обов’язкову частку та неохоплену заповітами частку».

Суб’єкти, які здійснюють право спадкування, - це особи, які набули право на спадкування. До набуття суб’єктивне право спадкування не виникає. Відповідно можливість прийняти спадщину у цих суб’єктів відсутні.

У спадковому праві існують конструкції «похідного спадкування», коли право спадкування пов`язується не безпосередньо із відкриттям спадщини після смерті спадкодавця, а «вплітається» структуру спадкового правовідношення, ускладнену іншими юридичними фактами - смерть спадкоємця, відмова його від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця тощо.

Конструкції похідного спадкування, зокрема спадкування за правом представлення (спадкове заміщення), спадкова трансмісія, адресна відмова від прийняття спадщини розміщені законодавцем в різних нормах Книги 6 ЦК України, але підпорядковуються єдиним правилам, що визначають їх закономірності. Причому навіть і тоді, коли про це прямо не зазначено у відповідних нормах Книги 6 ЦК України. Тому перехід права на обов’язкову частку у спадщині не відбувається з використанням конструкцій «похідного» спадкування. Як наслідок право на обов’язкову частку не може переходити до інших осіб, навіть якщо вони є спадкоємцями за законом чи за заповітом. Відповідно, право на обов’язкову частку не може переходити ні в порядку спадкової трансмісії (ч. 1 ст. 1276 ЦК України), ні за правом представлення, ні в порядку адресної відмови від прийняття спадщини (ст. 1274 ЦК України) або в інший спосіб «передання» спадкових прав.

У разі смерті особи, яка б мала право на обов’язкову частку у спадщині, до відкриття спадщини за заповітом, таке право не спадкується та не переходить до спадкоємців такої особи. Правила спадкування за правом представлення (спадкування за законом) не стосуються права на обов’язкову частку.

Постанова ОП КЦС ВС від 20.10.2025 у справі № 686/936/22: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131357635

Щодо права на обов’язкову частку

Якщо в заповіті вказаний спадкоємець, який відноситься до суб'єктів права на обов'язкову частку?

Законодавець таким чином конструює правило про обов'язкову частку в спадщині, що не пов'язує наявність такого права з вказівкою в заповіті відповідного суб'єкта. Тобто, допускається виникнення права на обов'язкову частку як в тій ситуації коли в заповіті вказаний один спадкоємець, який не відноситься до суб'єктів права на обов'язкову частку, так і коли в заповіті вказано двох спадкоємців, один з яких має право на обов'язкову частку в спадщині.

Зокрема коли в заповіті **вказано двох спадкоємців**, один з яких має право на обов'язкову частку в спадщині, то при визначенні того чи виникає право на обов'язкову частку і її розміру необхідно зважати на зміст заповіту і розпорядження в ньому спадковим майном;

• якщо спадкодавець в заповіті заповів суб'єкту права на обов'язкову частку в спадщині менше спадкового майна, аніж його розмір обов'язкової частки, то у такому разі право на обов'язкову частку в спадщині підлягає захисту, оскільки на нього не може впливати зміст заповіту. Розмір обов'язкової частки має визначатися із врахуванням того майна, що заповідане йому в заповіті;

• натомість у разі, коли суб'єкт права на обов'язкову частку в спадщині за заповітом отримав той обсяг спадкового майна, який відповідає розміру його обов'язкової частки або більше спадкового майна, аніж його розмір обов'язкової частки, то в цьому випадку право на обов'язкову частку не виникає, оскільки суб'єкт права на обов'язкову частку «захищений» змістом заповіту (див. подібний висновок в постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 травня 2023 року в справі № 509/672/19 (провадження № 61-11196св22));

Постанова КЦС ВС від 31.05.2023 у справі № 509/672/19: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111585903

Постанова ОП КЦС від 30.01.2025 у справі № 638/7132/15-ц: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125326107

Щодо обчислення розміру обов’язкової частки

При обчисленні розміру обов'язкової частки слід ураховувати всіх спадкоємців за законом, які могли б спадкувати, якщо порядок спадкування не був би змінений заповітом. За правилами ЦК України до таких спадкоємців слід також відносити спадкоємців, які відмовилися від прийняття спадщини, не прийняли спадщину, усунені від права на спадкування або померли до відкриття спадщини, але в яких є спадкоємці за правом представлення (ст. 1266 ЦК).

На момент смерті спадкодавця спадкоємець (батько позивачки) був повнолітнім непрацездатним сином та своєчасно звернувся до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини після смерті матері, але помер і не встиг отримати свідоцтво про право на обов'язкову частку у спадщині. Оскільки на день відкриття спадщини сину спадкодавця виповнилось 63 роки, який з квітня 2011 року отримував пенсію за віком, що підтверджується довідкою, виданою Управлінням ПФ України, тому суд першої інстанції з висновком, якого погодився суд апеляційної інстанції, вірно зазначив, що ОСОБА_4 відноситься до осіб, які в силу вимог ч. 1 ст. 1241 ЦК мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Постанова КЦС ВС від 25.11.2020 у справі № 292/389/17: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119688

При визначенні розміру обов'язкової частки в спадщині враховується увесь склад спадщини, зокрема, право на вклади в банку (фінансовій установі), щодо яких вкладником було зроблено розпорядження на випадок своєї смерті, вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу.

За згодою особи, яка має право на обов'язкову частку у спадщині, належна їй частка визначається з майна, не охопленого заповітом. У разі незгоди ця частка визначається з усього складу спадщини.

Постанова КЦС ВС від 25.11.2020 у справі № 292/389/17: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119688

Щодо обчислення розміру обов’язкової частки

Зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині можливе з урахуванням:

(а) характеру відносин між спадкоємцями і спадкодавцем;

(б) наявності інших обставин, що мають істотне значення (зокрема, ними може вважатись тривала відсутність спілкування між спадкодавцем і спадкоємцем, неприязні відносини, зумовлені аморальною поведінкою спадкоємця, тощо).

Позбавлення особи права на обов'язкову частку судом ЦК України не передбачено, хоча особа, яка має право на обов'язкову частку, може бути усунена від права на спадкування відповідно до ст. 1224 ЦК України.

Постанова КЦС ВС від 01.08.2019 у справі № 510/350/16-ц: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83508101

ЦК України, як основний «регулятор» спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон щоб суб’єктом права на обов’язкову частку був іноземець.

Проте іноземець, як суб’єкт права на обов`язкову частку має бути непрацездатним в розумінні закону тієї держави, громадянином якої він є.

Як наслідок для визначення того чи є іноземець непрацездатним не можуть застосовуватися норми публічних українських законів.

Постанова П КЦС ВС від 30.01.2025 у справі № 638/7132/15-ц: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125326107

Щодо права на частку у майні подружжя

Щодо права на частку у майні подружжя при спадкуванні

У разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Таке свідоцтво може бути видано на половину спільного майна. На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності. Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (ст. 71 Закону України «Про нотаріат»)

Законодавець не пов'язує видачу свідоцтва про право власності на частку в їх спільному майні із спливом строку на прийняття спадщини.

Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя здійснюється нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину та не може ставитись в залежність від отримання свідоцтва про право на спадщину.

Постанова КЦС ВС від 17.03.2021 у справі № 761/36415/18: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95642841

Після смерті одного із подружжя, відкривається спадщина тільки на майно, яке належало спадкодавцю особисто, відповідно частка іншого із подружжя у об'єкті, який є спільним сумісним майном, не входить до складу спадщини.

Той з подружжя, хто є живим, реалізуючи свої права як спадкоємець, має право подати заяву про прийняття спадщини (чи відмови у її прийнятті), а також заяву про видачу свідоцтва про право на частку в спільному майні подружжя.

Звернення до нотаріуса із відповідною заявою про видачу свідоцтва є правом, а не обов'язком другого з подружжя.

Заява одного із подружжя, хто є живим, про те, що він не претендує на одержання свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя оскільки майно є особистою приватною власністю спадкодавця, підтверджує правовий статус майна померлого, як його особистого майна.

Постанова КЦС ВС від 11.09.2024 у справі № 604/946/20: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121600407

Щодо відмови від права на частку у майні подружжя при спадкуванні

Особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності (ч. 1 ст. 347 ЦК України).

Особа може відмовитися від свого майнового права. Відмова від права власності на транспортні засоби, тварин, нерухомі речі здійснюється у порядку, встановленому актами цивільного законодавства (ч. 3 ст. 12 ЦК України).

Проявом доктрини venire contra factum proprium (заборони суперечливої поведінки) є те, що якщо особа, яка має суб'єктивне право (наприклад, право власності, право на частку в спільній власності), добровільно висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що відмовляється від належного їй майнового права, то така особа пов`язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити суб'єктивне право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права;

У випадку, якщо особа добровільно відмовилася від видачі свідоцтва про права на частку в праві спільної сумісної власності, а у подальшому змінила своє рішення та звертається із заявою про видачу такого свідоцтва та про оспорення свідоцтва про право на спадщину, в яке включено таке майно, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити суб'єктивне право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права.

ОП КЦС ВС відступила від висновків, викладених у постанові КЦС ВС від 08.04.2020 у справі № 130/2319/17-ц про те, що «відмова від видачі свідоцтва про право власності на частку в спільній сумісній власності не припиняє право на частку у спільній сумісній власності».

Постанова ОП КЦС ВС від 04.11.2024 у справі № 532/1550/23: https://reestr.court.gov.ua/Review/1228832

Щодо оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні

Щодо оскарження до суду нотаріальної дії або відмови у її вчиненні

Нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти (стаття 50 Закону України «Про нотаріат»).

Тлумачення статті 50 Закону України «Про нотаріат» свідчить, що слід розмежовувати оскарження: 1) нотаріальної дії, 2) відмови у вчиненні нотаріальної дії; 3) нотаріального акта». Нотаріус зобов'язаний мотивувати свої дії, направлені на відмову у вчиненні нотаріальної дії. При цьому, нотаріусу заборонено лише безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії.

Суд не може зобов'язувати нотаріуса чи нотаріальну контору вчиняти дії щодо вирішення питань, які безпосередньо належать до його компетенції.

Суд не може підміняти орган, до повноважень якого належить прийняття рішення, яке є предметом оскарження, приймати замість нього своє рішення та давати вказівки, які б свідчили про вирішення питань, які належать до компетенції такого суб'єкта.

Постанова ОП КЦС від 01.03.2021 у справі № 473/1878/19: https://reestr.court.gov.ua/Review/95904937, постанова КЦС ВС від 19.03.2018 у справі № 754/16825/15-ц: https://reestr.court.gov.ua/Review/72909122, постанова КЦС ВС від 10.04.2019 у справі № 161/9939/17: https://reestr.court.gov.ua/Review/81394430

Право на звернення до суду з позовом про незаконність нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні мають заінтересовані особи (фізичні та юридичні), щодо яких були вчинені нотаріальні дії, або які одержали відмову в їх вчиненні, тобто безпосередньо брали участь у нотаріальному процесі.

Особи, які не брали участі у вчиненні нотаріальних дій, але вважають, що їх права і охоронювані законом інтересам порушені нотаріальною дією, вправі звернутися до суду із відповідним самостійним позовом про недійсність посвідченого акта, але не до нотаріуса, а до інших суб'єктів спірних матеріальних правовідносин, щодо яких виник спір.

Постанова КЦС ВС від 25.04.2018 у справі № 308/2282/16-ц: https://reestr.court.gov.ua/Review/85966371

Щодо спадкування права на отримання соціальних виплат

Спадкування права на отримання соціальних виплат

Суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності - входять до складу спадщини (ст. 1227 ЦК України).

- Тлумачення статті 1227 ЦК України свідчить, що: цією нормою встановлено сингулярне правонаступництво членів сім'ї спадкодавця на отримання належних йому та неотриманих ним за життя грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат. Указані суми включаються до складу спадщини лише у разі відсутності у спадкодавця членів сім'ї чи їх відмови від права на отримання вказаних сум;
- Право на одержання грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат виникає у членів сім'ї спадкодавця внаслідок вказівки закону (ст. 1227 ЦК України) та додаткового юридичного факту - смерті спадкодавця;
- Припинення страхових виплат за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та не оскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначених страхових виплат і не позбавляє його спадкоємців можливості спадкувати право на отримання страхових виплат. Право на такі виплати у спадкодавця зберігається і в розумінні норми ст. 1227 ЦК України ці виплати вважаються такими, що належали до виплати спадкодавцю.

- Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 у справі № 243/13575/19: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103844358

Щодо оспорення спадкоємцем батьківства

Щодо оспорення спадкоємцями батьківства

Якщо через поважні причини особа не знала про те, що записана батьком дитини, і померла, оспорити батьківство можуть її спадкоємці: дружина, батьки та діти (ч. 3 ст. 137 СК України).

Позов про оспорювання батьківства, після смерті особи, яка записана батьком дитини, по своїй суті є негативним, в якому позивач стверджує, що певний чоловік не є батьком дитини. В такому разі за допомогою цього позову відбувається захист приватного інтересу позивача (зокрема, в сфері спадкування).

В СК України є прогалина та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин для випадку, коли чоловік, який записаний батьком після своєї смерті, помер до народження дитини і не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі. Подібною нормою є частина третя статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.

Спадкоємці (дружина, батьки та діти) чоловіка, який записаний після своєї смерті батьком дитини, можуть оспорювати його батьківство, якщо він не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі, згідно з частиною третьою статті 137 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.

Постанова ОП КЦС ВС від 31.07.2023 у справі № 461/3122/19: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112731316

Щодо усунення від спадкування

Щодо усунення від спадкування на підставі частини першої статті 1224 ЦК України

Не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя (частина перша статті 1224 ЦК України).

Підставою для усунення особи від спадкування на підставі ч. 1 ст. 1224 ЦК України є факт умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-якого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, які можуть бути підтверджені вироком суду в кримінальному провадженні та ухвалою про закриття кримінального провадження.

При вирішенні спору між спадкоємцями щодо права на спадкування суд у межах заявлених позовних вимог може встановити у мотивувальній частині судового рішення факт відсутності права на спадкування на підставі ч. 1 ст. 1224 ЦК України, зокрема у випадку, коли особа, яка умисно позбавила життя спадкодавця, померла, оскільки така особа не має права на спадкування в силу закону.

При вирішення спору між спадкоємцями ухвалення окремого судового рішення про усунення від спадкування не вимагається відносно особи, яка померла на момент розгляду справи, враховуючи, зокрема, те, що особа, яка умисно позбавила життя спадкодавця, у разі доведення такого факту, не має права на спадкування в силу закону.

Постанова ОП КЦС ВС від 09.09.2024 у справі № 688/2840/22: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121570437

Щодо визнання спадщини відумерлою

Щодо визнання спадщини відумерлою, витребування майна від добросовісного набувача

У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходженням основної частини рухомого майна зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою (ч. 1 ст. 1277 ЦК України).

При відчуженні спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, на користь добросовісного набувача територіальна громада має право лише на отримання грошової компенсації його вартості. У спірних правовідносинах підлягає застосуванню аналогія закону, що регулює подібні правовідносини, зокрема положення статті 1280 ЦК України. Закон передбачає саме такий спосіб захисту порушеного інтересу територіальної громади та спосіб відновлення її інтересу на спадкове майно за відсутності спадкоємців (стаття 16 ЦК України) та в разі продажу спадкового майна іншій особі, якщо така особа є добросовісним набувачем.

Захист прав чи інтересів територіальної громади у цьому випадку має бути реальним, спрямованим на дійсне відновлення порушеного права та/або інтересу, а тому з метою захисту порушеного права чи інтересу територіальної громади при відчуженні спадкового майна розмір грошової компенсації вартості цього майна визначається виходячи з його ринкової вартості на час розгляду спору в суді або на час добровільного врегулювання спору між сторонами цих правовідносин.

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 у справі № 461/12525/15-ц: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046336

Щодо визнання спадщини відумерлою, витребування майна від добросовісного набувача

Право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А відтак, застосовуючи аналогію закону, територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації.

Закон передбачає саме такий спосіб захисту порушеного інтересу територіальної громади та спосіб відновлення її інтересу на спадкове майно за відсутності спадкоємців (ст. 16 ЦК України) та у разі продажу спадкового майна іншій особі, якщо остання є добросовісним набувачем.

Постанова ОП КЦС ВС від 09.12.2024 у справі № 754/446/22: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124186734

Щодо пред’явлення кредитором вимоги до спадкоємців боржника

Щодо застосування положень статей 1281 та 1282 ЦК України на стадії примусового виконання рішення суду

Оскільки зі смертю боржника його грошові зобов'язання включаються до складу спадщини, строки пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців боржника, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 ЦК України. Сплив цих строків має наслідком позбавлення кредитора права вимоги (припинення його цивільного права) за основним і додатковим зобов'язаннями, а також припинення таких зобов'язань.

Кредитор може пред'явити вимогу до спадкоємців боржника (зокрема і заяву про процесуальне правонаступництво чи про заміну сторони виконавчого провадження) лише у межах строків, встановлених статтею 1281 ЦК України.

За змістом статтей 1281, 1282 ЦК України задоволення вимог кредитора спадкоємцями має відбуватися у межах вартості отриманого ними у спадщину майна, тому обов'язок спадкоємців боржника перед кредиторами спадкодавця виникає лише у межах вартості майна одержаного у спадщину. У разі неотримання від спадкодавця у спадщину жодного майна, особа не набуває статусу спадкоємця, і як наслідок у неї відсутній обов'язок задовольнити вимоги кредитора померлої особи.

Невизначення вартості успадкованого майна не впливає на вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження. Водночас задовольняючи заяву про заміну учасника справи, боржника у виконавчому провадженні, який помер, його спадкоємцем, суд відповідно до частини першої статті 1282 ЦК України має визначити розмір боргу, який відповідає частці спадкоємця у спадщині, та вказати, що така заміна здійснюється в межах вартості майна, одержаного у спадщину.

Постанова ВП ВС від 03.11.2020 у справі № 916/617/17: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217981, від висновків у якій не відступила ВП ВС у постанові ВП ВС від 11.11.2023 у справі № 523/2357/20: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114757808

Встановлення факту смерті та оголошення фізичної особи померлою

Щодо встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території

Суд розглядає справи про встановлення факту смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті (п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК України).

Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців (ч. 2 ст. 46 ЦК України).

Встановлення факту смерті фізичної особи на підставі п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК України можливе лише тоді, якщо суд на підставі незаперечних доказів ствердить, тобто доведе обставини, які вірогідно свідчать про смерть особи у точно визначений час, за яких настала смерть, і факт неможливості реєстрації органом державної факту смерті.

Оголошення фізичної особи померлою - це ствердження судовим рішенням припущення про смерть цієї особи, тобто констатація високого ступеня ймовірності смерті.

За наявності припущень про факт смерті фізичної особи, у тому числі у зв’язку з воєнними діями, без достовірних доказів, які свідчать про цей факт, правильним буде звернення до суду із заявою про оголошення судом особи померлою (ч. 2 ст. 46 ЦК України), а не із заявою про встановлення факту смерті цієї фізичної особи (п. 8 ч. 1 ст. 315 ЦПК України).

Постанова КЦС ВС від 13.03.2024 у справі № 204/7924/23: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823610

В іншій справі Верховний Суд у постанові від 15.08.2024 у справі № 643/8133/23, погодився з рішенням судів про відмову у задоволенні заяви про встановлення факту смерті на території іноземної держави , виснувавши, що станом на день розгляду справи судами першої і апеляційної інстанцій свідоцтво про смерть, видане на території російської федерації, не потребує будь-якої легалізації. Установивши, що свідоцтво про смерть видане на підставі законодавства іноземної держави, на території якої померла мати заявника, підстав для встановлення факту смерті немає.

(З 19 травня 2024 року Мінська конвенція вважається припиненою для України у відносинах з усіма її сторонами)

Щодо початку перебігу строку для оголошення фізичної особи померлою

Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців (ч. 2 ст. 46 ЦК України).

Відрахування шестимісячного строку з дня припинення або скасування воєнного стану чи закінчення воєнних дій, збройного конфлікту було б непропорційним обмеженням прав та інтересів значної кількості цивільних осіб, членів сімей Захисників і Захисниць України. Не можна тлумачити цей припис як такий, що його можливо застосувати стосовно оголошення особи померлою винятково після скасування воєнного стану на усій території України.

Також не можна відраховувати шестимісячний строк, передбачений ч. 2 ст. 46 ЦК України, від дати ймовірної загибелі фізичної особи на території ведення активних бойових дій, оскільки внаслідок триваючих активних бойових дій ситуація на певній території може бути невизначеною та непередбачуваною. Шестимісячний строк, який у цьому випадку обраховується з дня закінчення активних бойових дій, виконує функцію своєрідного запобіжника, спрямованого на захист прав та інтересів фізичної особи, яка може перебувати в невідомому місці або тимчасово не мати змоги вийти на зв’язок з різних причин, пов’язаних з обставинами воєнних дій, збройного конфлікту. Така правова гарантія запобігає передчасному оголошенню особи померлою.

З урахуванням конкретних обставин справи суд може розпочати відлік шестимісячного строку для оголошення особи померлою від дня настання події, яка спричинила загибель фізичної особи, у разі якщо ця подія відбулася за межами території ведення активних бойових дій, проте є наслідком воєнних дій. У такому випадку у разі подій (наприклад, авіаударів, ракетних обстрілів, терактів, підривів на мінах, загибелі під час евакуації чи гуманітарної місії) на територіях, які формально не є зоною активних бойових дій, але мають прямий зв’язок з воєнними діями, збройним конфліктом, суд має право розпочати відлік шестимісячного строку з моменту такої події.

Постанова ВП ВС від 11.12.2024 у справі № 755/11021/22: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992364

Щодо початку перебігу строку для оголошення фізичної особи померлою

При вирішенні такої категорії справ у розпорядженні суду мають бути належні та допустимі докази для встановлення обставин, на підставі яких можливо зробити вірогідне припущення про смерть громадянина. Відсутність безумовних доказів або наявність суперечностей у доказах, поданих заявником та/або заінтересованими особами на підтвердження відповідних обставин, унеможливлює оголошення особи померлою. Отже, предметом доказування у справі є безпосередньо обставини, на підставі яких можливо зробити вірогідне припущення про загибель особи, яку заявник просить оголосити померлою.

Постанови КЦС ВС від 08.02.2024 у справі № 148/1207/22, від 04 .06.2025 у справі № 591/11696/23, від 18.12.2025 у справі № 357/16463/24, від 24.12.2025 у справі № 205/16123/24

Застосування шестимісячного строку для оголошення фізичної особи померлою за частиною другою статті 46 ЦК України можливе лише за наявності істотних підстав для припущення загибелі внаслідок воєнних дій. Суд має оцінити належні докази, які з надзвичайно великою вірогідністю підтверджують смерть особи у певний час за певних обставин. Відсутність безумовних доказів або наявність суперечностей унеможливлює оголошення особи померлою до спливу встановлених законом строків.

Постанова КЦС ВС від 04.03.2026 у справі № 279/2085/25: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134617148

Справи, передані на розгляд Великої Палати ВС та Об’єднаної палати КЦС ВС

Ухвалою КЦС ВС від 04.03.2026 року у справі № 671/132/25 передано на розгляд ВП ВС справу за заявою про визнання особи померлою, в якій колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, поставила питання про необхідність уточнити висновки ВП ВС про те, чи може суд у разі зміни статусу території з «території активних бойових дій» на «території можливих бойових дій» або «тимчасово окуповані рф території України», при встановленні підтверджених доказами обставин, які свідчать про смерть особи в певний час і за певних обставин на території ведення активних бойових дій, обраховувати шестимісячний строк від дня закінчення активних бойових дій, та оголосити вказану особу померлою, не зважаючи на те, що території залишаються тимчасово окупованими.

Ухвалою ОП КЦС ВС прийнято та призначено до розгляду справу № 521/11326/19 в якій ставиться питання про відступлення від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 12.02.2025 у справі № 757/18879/20-ц про те, що застосування ст. 1280 ЦК України та належність способу захисту порушеного інтересу територіальної громади (вимоги про отримання грошової компенсації) залежать від встановлення добросовісності набувача спірного майна та конкретизації висновку, викладеного у постанові ОП КЦС ВС від 09.12.2024 у справі № 754/446/22 щодо можливості застосування до правовідносин, у яких відповідач набуває право на нерухоме майно не в порядку спадкування, а на підставі підроблених документів, ст. 1280 ЦК України.

Ухвала ОП КЦС ВС від 12.12.2025 у справі № 521/11326/19: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132691985

Ухвалою ОП КЦС ВС від 20.10.2025 прийнято та призначено до розгляду справу № 716/1243/21 в якій ставиться питання про відступлення від висновку Верховного Суду, який викладений у постанові від 12.03.2025 у справі № 619/3484/19, оскільки суд не може вийти за межі позовних вимог та самостійно, з власної ініціативи, вносити зміни до свідоцтва про право на спадщину, коли позивач у поданій позовній заяві заявляє позовну вимогу про визнання такого свідоцтва саме недійсним.

Ухвала ОП КЦС ВС від 20.10.2025 у справі № 716/1243/21: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131158845

Верховний
Суд

Дякую за увагу!